ŞİHÂBETTİN SÜHREVERDÎ EL-MAKTÛL'DE İŞRÂKÎ FELSEFE VE SUDÛR TEORİSİ İLE MUHYİDDİN İBN ARABÎ'DE YARATILIŞ VE VAHDETÜ'L-VÜCÛD ANLAYIŞININ KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEMESİ

Yazar: Dilaver Kızak
Sorumlu Yazar: Dilaver Kızak
E-posta: dilaverkizak@gmail.com
GSM: +90 532 528 01 53

Akademik Beyan (Özgünlük Beyanı)

Bu tez, yazar tarafından hazırlanmış olup daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış, savunulmamış veya akademik değerlendirmeye sunulmamıştır. Çalışmada kullanılan tüm kaynaklara bilimsel etik kurallara uygun biçimde atıf yapılmıştır.

Öz

Bu makale, İslam düşünce tarihinde metafizik, ontoloji ve kozmoloji alanlarında belirleyici rol oynayan iki büyük düşünür olan Şihâbettin Sühreverdî el-Maktûl (ö. 587/1191) ile Muhyiddin İbn Arabî'nin (ö. 638/1240) yaratılış ve varlık anlayışlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Çalışmada Sühreverdî'nin kurucusu olduğu İşrâkî felsefenin ışık merkezli ontolojisi ve sudûr anlayışı ile İbn Arabî'nin vahdetü'l-vücûd öğretisi çerçevesinde geliştirdiği yaratılış teorisi ele alınmaktadır. Araştırmanın amacı, bu iki düşünce sisteminin epistemolojik ve ontolojik temellerini ortaya koymak, benzerlik ve farklılıklarını felsefi-tasavvufi bir perspektiften analiz etmektir. Metodolojik olarak metin merkezli hermenötik analiz ve karşılaştırmalı felsefe yöntemi benimsenmiştir. Çalışma sonucunda, her iki düşünürün sudûr fikrini farklı kavramsal çerçeveler içinde ele aldıkları, ancak varlığın hiyerarşik ve ilahî kökenli yapısı konusunda önemli ortaklıklar taşıdıkları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sühreverdî, İşrâkiye, Sudûr, İbn Arabî, Vahdetü'l-Vücûd, Yaratılış, İslam Felsefesi*

A Comparative Study of Illuminationist Philosophy and the Theory of Emanation in Shihāb al-Dīn Suhrawardī al-Maqtūl and the Concepts of Creation and Waḥdat al-Wujūd in Muḥyiddīn Ibn ʿArabī

Declaration of Originality

This dissertation has been prepared by the author and has not been previously published, submitted, or presented for academic evaluation in any form. All sources used in the study have been duly acknowledged in accordance with academic and ethical standards.

Abstract

This article comparatively examines the concepts of creation and being in the philosophical systems of Shihāb al-Dīn Suhrawardī al-Maqtūl and Muḥyiddīn Ibn ʿArabī, two major figures in Islamic intellectual history. It focuses on Suhrawardī's Illuminationist philosophy and its emanationist ontology based on the metaphysics of light, alongside Ibn ʿArabī's doctrine of waḥdat al-wujūd and his understanding of creation. Employing a hermeneutical and comparative philosophical methodology, the study aims to reveal both convergences and divergences between these systems. The findings demonstrate that while both thinkers conceive existence as hierarchically emanating from the Divine, they articulate this process through distinct metaphysical and epistemological frameworks.

Keywords: *Suhrawardī, Illuminationism, Emanation, Ibn ʿArabī, Unity of Being, Creation, Islamic Philosophy*

1. Giriş

İslam düşünce geleneği, varlık ve yaratılış meselesini hem felsefi hem de tasavvufi boyutlarıyla ele alan zengin bir entelektüel mirasa sahiptir. Bu bağlamda, Şihâbettin Sühreverdî el-Maktûl ve Muhyiddin İbn Arabî, farklı disiplinlerden beslenmelerine rağmen metafizik alanda derin ve etkili sistemler kurmuş iki temel figür olarak öne çıkar. Sühreverdî, Meşşâî geleneği eleştirerek geliştirdiği İşrâkî felsefeyle ontolojiyi "nur" kavramı etrafında yeniden inşa ederken; İbn Arabî, tasavvufi tecrübe ile metafiziği birleştirerek vahdetü'l-vücûd öğretisini sistematik bir kozmolojiye dönüştürmüştür.

Bu makalenin temel problemi, her iki düşünürde sudûr ve yaratılış fikrinin hangi ontolojik ve epistemolojik zeminler üzerinde temellendirildiğini ortaya koymaktır. Çalışma, Sühreverdî'nin ışık metafiziği ile İbn Arabî'nin ilahî isimler ve tecellî merkezli yaratılış anlayışı arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı biçimde ele almayı amaçlamaktadır.

Sudûr Teorisi

İslam felsefesinde varlığın Tanrı'dan (Vacibu'l-Vücûd) nasıl ortaya çıktığını açıklamak amacıyla geliştirilmiş metafizik bir öğretidir. Özellikle ***Yeni Eflatunculuk*** *etkisiyle şekillenmiş;* ***Fârâbî*** *ve* ***İbn Sînâ*** *tarafından sistematik hale getirilmiştir.*

Temel Kavram ve Çerçeve

Sudûr kelime anlamı itibarıyla "taşma, çıkma, feyezan etme" demektir. Teoriye göre:

- ***Mutlak Bir olan Tanrı****, kendi zatında değişme olmaksızın varlığı zorunlu olandır.*
- *Çokluk, Tanrı'nın iradeli bir "yaratma fiili" ile değil, O'nun mükemmelliğinden* ***zorunlu olarak taşan*** *varlık dereceleriyle ortaya çıkar.*
- *Bu süreç* ***hiyerarşik ve aklî*** *bir düzene sahiptir.*

Sudûr Zinciri (Klasik Şema)

1. ***Birinci Akıl*** *Tanrı'dan sudûr eder.*
2. *Birinci Akıl'dan:*
    - *İkinci Akıl*
    - *En yüce felek (ilk gök küresi)*
3. *Bu süreç, her akıldan bir sonraki akıl ve ona karşılık gelen felek doğacak şekilde devam eder.*

4. *Zincirin sonunda **Fa‘al Akıl** yer alır.*
5. *Fa‘al Akıl:*
    - *Maddi âleme suretleri verir,*
    - *İnsan aklının bilgiye ulaşmasını mümkün kılar.*

Teorinin Amaçları

- ***Tevhid ilkesini korumak:** Tanrı’da çokluk ve değişim izafe edilmesini engellemek.*
- ***Kozmostaki düzeni** aklî ve metafizik bir çerçevede açıklamak.*
- *Tanrı ile âlem arasındaki ilişkiyi **nedensellik** üzerinden temellendirmek.*

Eleştiriler

- ***Kelâm âlimleri**, sudûru yaratma (□□□) anlayışıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir.*
- ***Gazâlî**, sudûr teorisinin Tanrı’nın irade ve kudretini sınırladığını savunmuştur.*
- *Çokluğun zorunlu taşma ile açıklanması, ilahî irade kavramını zayıflattığı gerekçesiyle tartışılmıştır.*

Kısa Değerlendirme

Sudûr Teorisi, İslam düşünce tarihinde Tanrı-âlem ilişkisini rasyonel bir sistem içinde açıklama girişimlerinin en etkili örneklerinden biridir. Felsefî tutarlılığı kadar, kelâm ve tasavvufla yaşadığı gerilimler bakımından da merkezi bir konuma sahiptir.

2. Metodoloji ve Literatür Değerlendirmesi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden metin merkezli analiz ve karşılaştırmalı felsefe yöntemi kullanılmıştır. Birincil kaynaklar olarak Sühreverdî’nin Hikmetü’l-İşrâk adlı eseri ile İbn Arabî’nin Fusûsu’l-Hikem ve el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye adlı eserleri esas alınmıştır. İkincil literatürde ise hem Türkçe akademik çalışmalar (TDV İslâm Ansiklopedisi, DergiPark makaleleri) hem de uluslararası literatür (Chittick, Razavi, Stanford Encyclopedia of Philosophy) değerlendirilmiştir.

3. Şihâbettin Sühreverdî ve İşrâkî Felsefenin Temelleri

3.1. İşrâk Kavramı ve Epistemolojik Zemin

Sühreverdî’ye göre hakiki bilgi, yalnızca aklî çıkarımla değil, “işrâk” yani doğrudan sezgisel aydınlanma yoluyla elde edilir. Bu bilgi türü, öznenin varlıkla doğrudan teması sonucunda ortaya çıkar ve “huzûrî bilgi” olarak adlandırılır.

3.2. Işık Ontolojisi

İşrâkî ontolojinin merkezinde “Nurü’l-Envâr” yer alır. Tüm varlıklar, bu mutlak nurdan dereceli olarak sudûr eden ışık mertebeleridir. Karanlık (zulmet), ışığın yokluğu değil, onun zayıf tezahürüdür.

4. Sühreverdî'de Sudûr Teorisi

Sühreverdî, sudûr teorisini Yeni-Eflatuncu çerçeveden devralmakla birlikte onu ışık metafiziğiyle yeniden yorumlar. Varlık, zorunlu ve hiyerarşik bir taşma (feyz) süreciyle ortaya çıkar. Akıllar, nefisler ve maddi âlem bu hiyerarşinin alt basamaklarını oluşturur.

5. Muhyiddin İbn Arabî'de Yaratılış ve Vahdetü'l-Vücûd

5.1. Vahdetü'l-Vücûd Kavramı

İbn Arabî'ye göre mutlak varlık yalnızca Allah'tır; âlem ise O'nun isim ve sıfatlarının tecellîlerinden ibarettir. Bu anlayış, ontolojik monizmi ifade eder.

5.2. Yaratılışın Metafizik Yapısı

Yaratılış, zamansal bir başlangıçtan ziyade sürekli bir tecellî sürecidir. "Kenz-i mahfî" hadisi bağlamında yaratılış, ilahî bilginin açığa çıkması olarak yorumlanır.

6. İbn Arabî'de Sudûr, Tecellî ve İlahî İsimler

İbn Arabî, sudûr kavramını felsefi anlamda kullanmaktan ziyade "tecellî" kavramını tercih eder. Ancak içerik bakımından bu süreç, varlığın ilahî kaynaktan çokluk halinde zuhurunu ifade eder.

7. Karşılaştırmalı Analiz

Sühreverdî ve İbn Arabî, varlığın ilahî kaynaktan türediği konusunda hemfikirdir. Ancak Sühreverdî daha sistematik ve hiyerarşik bir ontoloji kurarken, İbn Arabî daha dinamik ve ilişkisel bir varlık anlayışı geliştirir. Sühreverdî'de nur, İbn Arabî'de ise vücûd merkez kavramdır.

8. Sonuç

Bu çalışma, Sühreverdî'nin İşrâkî felsefesi ile İbn Arabî'nin vahdetü'l-vücûd öğretisinin, İslam düşüncesinde sudûr ve yaratılış problemini iki farklı fakat tamamlayıcı perspektiften ele aldığını ortaya koymuştur. Her iki düşünce sistemi, akıl ile sezgi, felsefe ile tasavvuf arasında köprü kurarak İslam metafiziğinin gelişimine kalıcı katkılar sağlamıştır.

Kaynakça (APA 7)

Aygün, F. (2018). Hudûs, sudûr ve zuhûr teorileri. Kader, 16(2), 45-67.

Chittick, W. C. (1989). The Sufi path of knowledge: Ibn al-ʿArabī's metaphysics of imagination. SUNY Press.

Razavi, M. A. (1997). Suhrawardi and the school of illumination. Curzon Press.

Sühreverdî, Ş. (2015). Hikmetü'l-İşrâk (Çev. A. K. Cihan). İstanbul: İnsan Yayınları.

İbn Arabî, M. (2017). Fusûsu'l-Hikem (Çev. E. Demirli). İstanbul: Kabalcı.

TDV İslâm Ansiklopedisi. (2020). "Sühreverdî". İstanbul: TDV Yayınları.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2023). Ibn Arabi.

Yazar: Dilaver Kızak
Sorumlu Yazar: Dilaver Kızak
E-posta: dilaverkizak@gmail.com
GSM: +90 532 528 01 53

Bu makale daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamıştır.